

ՎԵՐԱ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

**ԼՂՀ ԱՆՀԱՅՏ ԿՈՐԱԾ ԱԶԱՏԱՄԱՐՏԻԿՆԵՐԻ
ՀՈՒՇԱԹԱՆԳԱՐԱՆԻ
ՈՒՂԵՑՈՒՅՑ
(1991-1994)**

«Գիգակ պլյուս» հրատարակչություն
Ստեփանակերտ -2019

Գրիգորյան Վերա

ԼՂՀ Անհայտ կորած ազատամարտիկների հուշաթանգարանի
ուղեցույց, Ստեփանակերտ: «Դիզակ պլյուս» հրատ., 2019, 96 էջ:

Սույն գիրք-ալբոմը ներկայացնում է ԼՂՀ անհայտ կորած ազատամարտիկների հուշաթանգարանի՝ մշտապես ցուցադրվող ցուցանմուշները, որոնցից, կարելի է ասել, հյուսվում են Արցախյան ազատամարտի պատմության շատ էջեր, պատերազմի «գլխավոր գործող անձը» հանդիսացող յուրաքանչյուր զինվորի եւ նրա ընտանիքի յուրատիպորեն դասավորված ճակատագիրը:

Նրանք, ովքեր հուշաթանգարանում լինելու առիթ դեռ չեն ունեցել, սույն ուղեցույցի միջոցով հնարավորություն ունեն գեթ հեռակա պատկերացում կազմելու հիշատակի այդ յուրօրինակ օջախի մասին...

Գիրք-ալբոմի էջերում կարմիր քելի պես անցնում է այն միտքը, որ խաղաղությունը չպետք է այլընտրանք ունենա:

ԽՄԲԱԳՐԻ ԿՈՂՄԻՑ

Սկսած այն օրից, երբ իրականություն է դարձել Անհայտ կորած ազատամարտիկների թանգարան ստեղծելու գաղափարը, մեր հանրապետության մշակութային օջախներին ավելացել է ևս մեկը, որը, սակայն, առանձնանում է իր յուրահատկություններով:

Հուշաթանգարանը դարձել է սրբատուն անհայտության մեջ գտնվող հարյուրավոր մարդկանց հարազատների համար, որոնք իրենց փոքրիկ մխիթարությունն են գտնում ցուցափեղկերում դրված «մասունքների», ապրած կյանքի հիշատակների, լուսանկարների մեջ: Ուստի հաճախակի կարելի է լսել իրենց որդիների տունդարձին սպասող մայրերից, որ հուշաթանգարանը օտարության մեջ տառապող զավակների երկրորդ տունն է, որտեղ երկա՛ր սպասումը ծով համբերության, անմար հավատի ու անսպառ հույսի լիցքեր է ստանում, ամրապնդում աչքը ճամփին ու հեռուներին հառած յուրաքանչյուր մարդու հաստատակամությունը:

Հուշաթանգարանը նաև մատաղ սերնդի ռազմահայրենասիրական դաստիարակության դարբնոց է, որտեղ հայրենիքին անմնացորդ ծառայելու երդում են տալիս դպրոցականները մանկապատանեկան կազմակերպությունների շարքերն ընդունվելիս, ազատագրական պայքարի հերոսական դրվագներին, իսկ հայրենակիցների սխրագործություններին իրազեկ են դառնում Պաշտպանության բանակի հարյուրավոր զինծառայողներ, պատերազմի վետերաններ, ռազմաուսումնական հաստատությունների ուսանողներ և կուրսանտներ:

Հուշաթանգարանը նաև ճանաչողական մեծ գործառույթ է իրականացնում, որովհետև հենց այստեղ են մեր հանրապետության օտարերկրյա այցելուները, զբոսաշրջիկները և հյուրերը հասկանում Ադրբեջան-ԼՂՀ հակամարտության էությունը, մեր

հակառակորդի աներևակայելի դաժանությունն ու այլատյացությունը, որոնց բազում դրսևորումներից է ռազմագերիներին ու պատանդներին կտտանքների ենթարկելը և նրանց ազատելու մարդասիրական հարցն անգամ քաղաքականացնելը կամ շահարկելը և, վերջապես, հայ ռազմագերիների ու պատանդների աղբրեջանական բանտերում և աշխատանքային գաղութներում պահելու փաստի ուրացումն ու ժխտումը:

Թանգարանի գործունեության հիմքում այն ճշմարտությունն է, որ անհնարին է ապագա կերտել առանց անցյալը հիշելու և մեր պատմությունը սրբազրած հայրողիների անմահ գործը վերաիմաստավորելու: Ակներև են թանգարանի ձեռքբերումները մատաղ սերնդի հայրենասիրական դաստիարակությանը նպաստելու գործում:

Ուղեցույցն ընդգրկում է Արցախի Հանրապետության Անհայտ կորած ազատամարտիկների հուշաթանգարանի պատմության, կառուցվածքի և հիմնականում արժեքավոր ցուցանմուշների կամ թանգարանում ներկայացված ազատամարտիկների վերաբերյալ համառոտ ակնարկ:

Բազմաթիվ լուսանկարների միջոցով առանձին-առանձին ներկայացված են հուշաթանգարանի գործունեությունը լուսաբանող մեծ և փոքր ցուցասրահների, ռազմահայրենասիրական առանձնասենյակի և Կարոտ Սկրտչյանի անվան գրադարանի հավաքածուների լավագույն նմուշները, ընդհանրապես՝ թանգարանի հիմնական ցուցադրությունները:

ՄՀԵՐ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

1988թ. նոր թափ առած Արցախյան ազգային-ազատագրական շարժանը (շարժում, որի պահանջները լիովին տեղավորվում էին ԽՍՀՄ գլխավոր օրենքի շրջանակներում) Ադրբեջանը պատասխանեց զինված բռնաճնշմամբ, ապա և ժամանակակից պատերազմով: Այդ պատերազմում Արցախի Պաշտպանության բանակն ու ժողովուրդը հաղթեցին՝ հակառակորդին ստիպելով հրադադար կնքել:

Հաղթանակը նվաճվեց մեզ համար թանկ արյան գնով: Ռազմաճակատներում հերոսաբար զոհվեցին շատ հայորդիներ: Ոմանց անուններն էլ հայտնվեցին անհայտ կորածների ցուցակում, և կյանքն առաջին անգամ արցախցիների բառապաշար մտցրեց մի նորագույն հասպվում՝ ԱԿԱՀՄ, որը նշանակում է Անհայտ կորած ազատամարտիկների հարազատների միություն:

Յուրաքանչյուր պատերազմում էլ լինում են ռազմագերիներ: Բացառություն չի կազմել եւ ադրբեջանա-դարաբաղյանը: Այդ պատերազմում արցախյան կողմից 773 անհայտ կո-

րածներից 250-ը ազատամարտիկներ են: Ինչպես հայտնի է, կան միջազգային որոշակի օրենքներ ու համաձայնագրեր, ըստ որոնց պատերազմած կողմերը, դրսևորելով բարի կամք, ազատ են արձակում ռազմագերիներին: Մինչդեռ Ադրբեջանը, որդեգրելով մերժողական քաղաքականություն, իրեն դե-ֆակտո դուրս է համարում այդ օրենքներից:

Անհայտ կորածների հարազատների տանջալից սպասումն ու որոնումը, առաջին շրջանի մի քանի առանձին դեպքերից բացի, արդյունք չէին տալիս, եւ հրադադարի հաստատումից չորս տարի անց, 1998 թվականին, նրանք որոշեցին ստեղծել իրենց հասարակական կազմակերպությունը՝ ջանքերը միավորելու և համակարգելու, ինչպես նաև՝ միության անդամներին նյութական ու բարոյական աջակցություն ցույց տալու նպատակով:

Հիմնադիր համագումարն ազդարարեց ԱԿԱՀՄ ծնունդը, և կազմակերպության նախագահ ընտրվեց անհայտ կորած ազատամարտիկ Սպարտակ Գրիգորյանի մայր Վերա Գրիգորյանը, որն առ այսօր հմտորեն վարում է կազմակերպության «նավը»:

ՀՐԱՎԻՐԱՏՈՄՄ

ԵՂՏ
ԱՆՀԱՅՏ ԿՈՐԱՑ ԱՅՏԱՄԱՐՏԻԿՆԵՐԻ
ՀԱՐԱՋԱՏՆԵՐԻ ՄԻՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԿ
ՀԻՄՆԱԴԻՐ ՀԱՄԱԳՈՒՄԱՐ
1998թ.

ՀԱՎԱՏԱՑԵՔ
ԵՎ ԿԼԻՆԻՔ՝

Անկախությունն անտուկ երկրիս
Աշխարհը դեռ կճանաչի՝
Թող ոչ ոք մեզ չմատուցի...
«Մտայության արջի»:

Հավատագրեք, պիտի լինի.
Հավատարիմ թե՛ մնազինք
Հայրենիքին և սուրբ խաչին՝
Հայրց... քա՛րն էլ կկանաչի:

Մեծարգո պրն (տկն) _____
Հրավիրում ենք Ձեզ մասնակցելու

ԵՂՏ ԱԿԱՀՄ ՀԿ
Հիմնադիր համագումարին,
որը տեղի կունենա ս.թ.
օգոստոսի 5-ին, ժամը 10-ին
Մտերմանակերտի
կայագրի Սպայի սանդ

ԵՂՏ ԱԿԱՀՄ ՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
Վազգին Մարգարյան 25:
Հեռ. 94-14-97, 250027

Վերա Գրիգորյանը ելույթ է ունենում ԱԿԱՀՄ հիմնադիր համագումարում

Նախագիծ

**ԼԵՆԻՆՅԻՆ ԳԱՐԱԲԱԳԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՕՐԵՆՔԸ**

**«ՏՈՒ ԵՎ ՀԻՇԱՍԿԻ ՕՐԵՐԻ ՄԱՍԻՆ» ԼԳՀ ՕՐԵՆՔՈՒՄ
ԼՐԱՅՈՒՄ ԿԱՏԵՐԼՈՒ ՄԱՍԻՆ**

Հոդված 1. «Տո՛ւ եւ հիշատակի օրերի մասին» օրենքի 18-րդ կետից հետո լրացնել «19. Հունիսի 29 - Անհայտ կորած ազատամարտիկի հիշատակի օր» բառակապակցությունները, պահպանելով մնացած կետերի համարակալման հաջորդականությունը:

Հոդված 2. Օրենքն ուժի մեջ է մտնում պաշտոնական հրապարակման պահից:

Նախագիծը ներկայացրել է ԼԳՀ ԱԺ պետական-իրավական հանձնաժողովը

1999 թվականին ԱԿԱՀՄ առաջարկությամբ ու երկրի իշխանությունների համաձայնությամբ հռչակվեց Անհայտ կորած ազատամարտիկի օր, ինչը մեկ անգամ ևս փաստեց, որ պատերազմը չի վերջացել, քանի դեռ տուն չի դարձել վերջին զինվորը... Հունիսի 29-ի ընտրությունն ունի իր բացատրությունը. պատերազմի ժամանակ ա՛յդ ամսվա ա՛յդ օրը հայկա-

կան կողմն ունեցավ մեծ կորուստ, երբ «Արարո» կամավորական ջոկատի քաջակորով տղաները հայտնվեցին ծուղակում՝ ենթարկվելով դաժան խոշտանգումների, ապա եւ անհայտ ճակատագրի...

Հարգանքի փոփոխություն...

29 հունիսի 1999թ., Մրտիանակերտի հուշահամալիր

*Անհայր կորած ազատամարտիկների երեխաները
խաղաղություն են ուզում*

Հուշարձանին դեռևս փոքրիկ այս հուշաքարն էր փոխարինում

Տարիներ անց «Արար» ջոկարի հրամանատարն ու զինվորները հուշաթանգարանում

ԱԿԱՀՄ-ի գործունեությունը լուսաբանող ցուցաբախարակը

ԱՀ բժիշկները մեզ մոտ՝ մայրերի կողքին

Գարգսկանները հուշաթանգարանում սրանում են հայրենասիրության դասեր

ԱԿԱՀՄ-ը տարբեր ուղղություններով մշակել է իրականացրել է բազում ծրագրեր: Անհայտ կորած ազատամարտիկների որոնման աշխատանքներում կազմակերպությունը սերտորեն համագործակցում է Ռ-ազմագերիների ու պատանդների հանրապետական հանձնաժողովի եւ Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեի՝ Ստեփանակերտի գրասենյակի հետ:

ԿԽՄԿ-ի Ստեփանակերտի գրասենյակի ղեկավարի հուսադրող ելույթը

*Հյուրընկալվել են ԿԽՄԿ-ի Սյրեփանակերտի գրասենյակի
ղեկավարն ու բժիշկը*

ԿԽՄԿ-ի ներկայացուցիչները հուշաթանգարանում

ԱԿԱՀՄ ստեղծման արդեն չորրորդ տարում վարչության նիստերից մեկում որոշվեց կառուցել հարազատների Սպասումն ու տղաների Հիշատակը խորհրդանշող հուշարձան եւ հուշաթանգարան: Չույգ նախագծերն էլ ի կատար ածվեցին 2004 թվականին: Հանդիսավոր բացումը տեղի ունեցավ, բնականաբար, նույն թվականի հունիսի 29-ին...

ԼՂՀ Նախագահ Ա.Ղուկասյանը հուշարձանի բացման արարողության ժամանակ (2004թ., հունիսի 29)

Թերեւս արժէ փաստել, որ դրանք նյութական պատկառելի ռեսուրս պահանջող ծրագրեր էին, որոնք կյանքի պիտի կոչվեին հիմնականում բարեգործական ներդրումների շնորհիվ, եւ ԱԿԱՀՄ ղեկավարությունը, կարելի է ասել, այդ գործի կայացմանը նվիրեց լարված ջանքերի մի քանի տարի:

Կազմակերպության ընդհանուր աշխատանքների մասին տարբեր տարիների, տարբեր առիթներով շատ է խոսվել, Վ.Գրիգորյանի հեղինակությամբ գրվել եւ լույս են տեսել մի շարք գրքեր, պարբերաբար տպագրվում է թանգարան այցելողների մակագրություններով «Կարմիր գիրք»՝ հուշամատյան, որի չորս հատորներն արդէն հրատարակվել են:

2015թ. հոկտեմբերի 10-ին
ԼՂՀ ԱԿԱՀՄ-ը նշեց իր գոր-
ծունեության հերթական՝
արդեն 17-ամյակը:

Նրա հարյուրավոր ան-
դամներին առջետուն վերս-
տին սպասում է անվերջա-
նալի թվացող սրտամաշ
սպասումը՝ խառնված թող
որ թույլ, բայց չմարող հույսի
հետ, թե մի օր գուցե գեթ
ոմանց բախտ կվիճակվի գր-
կել գերության դաժան մա-
զիլներից ազատված, տուն
վերադարձած որդիներին...

Սպասող մայրեր, հույս ճառագող մոմեր...

...Մայրաքաղաք Ստեփանակերտի քաղաքապետարանի թիկունքում գտնվող հսկա բակը ոտք դնողի ուշադրությունն իսկույն է գրավում ջրի ցոլարձակող շիթերով փոքրիկ ցայտաղբյուրը, որի կողին փորագրված է. «Որդիս կգա...»:

Որտեղի՞ց...Ծարավը հագեցնելու փոխարեն ծորակի վրա կռացածն ուղղվում, նայում է վեր եւ ուղիղ իր դիմացը գտնվող ու ցերեկը միշտ բաց դռան վերետում տեսնում «ԼՂՀ անհայտ կորած ազատամարտիկների հուշաթանգարան» ցուցանակը՝ որպես «որտեղի՞ց»-ի լավագույն բացատրություն:

Հուշաղբյուրի կառուցման ծախսը հոգացել է Սիսիանի պատմա-երկրագիտական թանգարանի տնօրեն, Վերա Գրիգորյանի մանկության ընկեր ու համադասարանցի Ծովինար Պետրոսյանի ընտանիքը:

*«Որդիս կգա...» հուշաղբյուրը
սփոփանք է բոլորիս համար*

*Սպասում ենք, Աստուծո
գործությանը, բոլոր տղաների
վերադարձին*

«Որդիս կգա...» հուշաղբյուրի բացումը (2004թ., հոկտեմբերի 10)

«Արարք» ջոկատի ազատամարտիկների ծնողները

Հուշաթանգարանի մուտքի շենք հատելով՝ քարձրանում ես սանդուղքով, որի երկկողմյա պատերից քեզ են «նայում» վանդակաճաղի հետետում հայտնված ջահել տղաները...

Աստիճանահարթակին հասնելուց էլ հայացքիդ է զարնվում «ԱԿԱՀՄ» խորհրդանշանը:

Այս աստիճանները մեզ տանում են հուշաթանգարանի սրահները

ԱԿԱՀՄ խորհրդանշանը

Հուշաթանգարանի մուտքի միջանցքը

Ինչի՞ց սկսել. հարցի պատասխանը գտնելը չէր դժվար, դժվարը ծրագրածն իրագործելն էր՝ ըստ կանոնադրված ուղղությունների, իսկ դրանք բավականին խիտ էին:

Գրիգորյանի համար աշխատանքն սկսվեց մարտերում անհայտ կորած զավակներ ունեցողներին, ինչպես նաև խաղաղ բնակչության թվից անհայտ կորածների հարազատներին գտնելու (հանրապետության մասշտաբով) եւ նրանց կազմակերպության շուրջ համախմբելու, յուրաքանչյուրին հուզող հարցերին լուծում փնտրելու եւ գտնելու առաքելությունից: Իսկ դա մեկ օրվա, մեկ ամսվա գործ չէր, այլ տեւեց տարուց էլ ավելի, որովհետեւ պատերազմն ու բռնագաղթը շատերին ցրել էին անհայտ ուղղություններով:

Անհայտ կորածների վերաբերյալ փաստաթղթերի (անձնական գործ ստեղծելու համար), ինչպես նաև նրանց ընտանիքներից յուրաքանչյուրի սոցիալական վիճակի մասին տվյալների բազայի ստեղծման նպատակով հարկ եղավ ոչ մեկ անգամ մեկնել հեռավոր շրջանները՝ մարդկանց հետ անձամբ զրուցելու համար:

Գործընթացը հնարավորինս արագացնելու, դյուրացնելու համար յուրաքանչյուր շրջանում կազմակերպության մասնաճյուղ բացվեց՝ գործի համար պատասխանատու անձով:

Նպատակասլաց ու մանրակրկիտ աշխատանքը տվեց իր պտուղները. վաղուց արդեն առկա է տվյալների այնպիսի հարուստ բազա, որից, երբ զգացվեց դրա անհրաժեշտությունը, ԱԿԱՀՄ-ը պատճենած մաս տրամադրեց ԿԽՄԿ-ի Ստեփանակերտի գրասենյակին՝ վերջինիս որոնողական եւ մյուս աշխատանքներին նպաստած լինելու համար:

Անհայտ կորած ազատամարտիկների հարազատների հետ զրուցելուց հետո թանգարանի հուշանատյանում գրառում է անում ԵԱՀԿ գործող նախագահի անձնական ներկայացուցիչ Անջել Կասարչիկը (2005թ., մայիսի 5):

Հուշաթանգարանի մեծ սրահում ուշադիր դիտողը ճախակողմյա ընդարձակ ու մեծ պատին ամրացված՝ անհայտ կորած ազատամարտիկների նկարների դասավորվածության մեջ տեսնում է հատակին չոքած աղոթող մոր, իսկ ճակատային պատին՝ ամուսնուն երեխաների հետ սպասող կնոջ կերպարանքներ: Դրանք կազմակերպության ղեկավար ու թանգարանի տնօրեն Վ. Գրիգորյանի հարուստ երեսակայության պտուղն են:

Տառապանքը ազգություն ու սահման չի ճանաչում. այս ճշմարտության մասին է հիշեցնում սրահում առկա վահանակը: Ցանկացած պատերազմ, իրոք, ցավ է բերում ոչ միայն ազրեսիայի ենթարկվող, այլև նախահարձակ կողմերին ...

Ազգությունից անկախ՝ մայրը մնում է մայր, զավակը՝ զավակ, որի կորուստը հանգիստ տանել չի կարող ոչ-ոք:

Վ. Գրիգորյանն անշամբ է արեղծել անհայտ կորած ազատամարտիկների ցուցակների, քարտերի եւ անձնական գործերը

Գլխավոր սրահի կենտրոնում տեղադրված ցուցափեղկերում անհայտ կորած ազատամարտիկների անձնական իրերն են. հագուստներ, փաստաթղթեր, ինքնաշեն զենքեր, պատվոգրեր, մեդալներ, նամակներ, օրագրեր...

Էրիկ Պողոսյանը ներքին գործերի համակարգի սպա էր, ծառայում էր Հաղորթում: Անհայտ կորել է 1991 թվականին, Քարազլուխ գյուղի մոտ, ծառայողական պարտականությունները կատարելիս, տխրահռչակ գեներալ Սաֆոնովի ռեժիմի ժամանակ... Սպայի մայրը թանգարանին է հանձնել որդու լուսանկարների արբոմը, դիպլոմը, պատվոգիրը եւ այլ իրեր:

Սլավիկ Միրզոյանն Ասկերանի շրջանի Սառնաղբյուր (Աղբուլաղ) գյուղի կոլտնտեսության նախագահն էր, իսկ Արցախյան շարժման ռազմական փուլում նաեւ գյուղի ինքնապաշտպանական ջոկատի հրամանատարը:

Անհայտ կորել է գյուղի վրա գրոհող թուրքական տանկերի դեմ մղված մարտի ժամանակ:

Ցուցափեղկում տեղ են գտել նրա նամակները, հայրենասիրական ու սիրային մոտիվներով հուզիչ քանաստեղծությունները եւ այլ հետաքրքիր մասունքներ:

Նարեկ Գանիելյանն ուսանում էր Արցախի պետական համալսարանում: Կամավորական ջոկատի զինվորագրված տղան մասնակցել է մի շարք մարտերի, նոնականետաձիգ էր, իսկ այդպիսիք, դա ամենից լավ գիտեն զինվորականները, սովորաբար մարտի ժամանակ գտնվում են հակառակորդի սետեռուն ուշադրության կենտրոնում...

Անհայտ կորել է Մաղավուզի ազատագրման ծանր մարտում: Գերազանց ուսանողի, հայրենասեր պատանու լուսանկարը հուզմունքի ալիք է բարձրացրել թանգարանի հազարավոր այցելուների սրտերում:

Սպարտակ Գրիգորյանը ծառայել է ԼՂՀ ներքին գործերի նախարարության համակարգում՝ իրեն դրսեւորելով որպես հայրենիքի պաշտպանության ակտիվ մասնակից: Սրբությամբ է կատարել հանձնարարված յուրաքանչյուր առաջադրանք՝ բարեխիղճ ու անձնվեր ծառայությամբ օրինակ ծառայելով մյուսներին: Մասնակցել է Ջամիլուի, Քյոսալարի, Ջանհասանի, Շուշիի, Մալիբեկլուի, Պուշկեն-յալի ռազմագործողություններին:

1993 թ. Պուշկեն-յալի ազատագրման մարտական գործողությունների ընթացքում վիրավորվել է, բուժվել Ստեփանակերտի զինվորական հոսպիտալում, բուժումը դեռ լիովին չավարտած՝ նորից մեկնել ռազմի դաշտ...

1994 թ. հունվարի 6-ից մինչև 16-ը Սպարտակ Գրիգորյանը մարտնչել է Ֆիզուլու շրջանի Կարախանբեյլի-Կորգան գյուղերի

մարտական գծում: Միլիցիայի ջոկատը, որի կազմում էր Սպարտակը, հունվարի 16-ի լույս գիշերն ընկավ շրջապատման մեջ: Թշնամու օղակը ճեղքելուց հետո պարզվեց, որ չկան նա եւ համաջոկատային Գառնիկ Ավթանդիլյանը:

Նրանց ճակատագիրն առ այսօր անհայտ է:

Արկադի Հովնանյանի (հայ տաղանդավոր երգիչ Անդրեի հորեղբայրն է) դիմաստիկական պարագաներն ու դերձակի՝ նրա սանտիմենտը թանգարան է բերել մայրը՝ ուսուցչուհի Մեղա Առաքելյանը:

Ա. Հովնանյանը մասնակցել է Ադրամի եւ Մարտակերտի ուղղությամբ ընթացած մարտերին, անհայտ կորել է 1993թ. Փափրավենդի մատույցներում ծավալված մարտում:

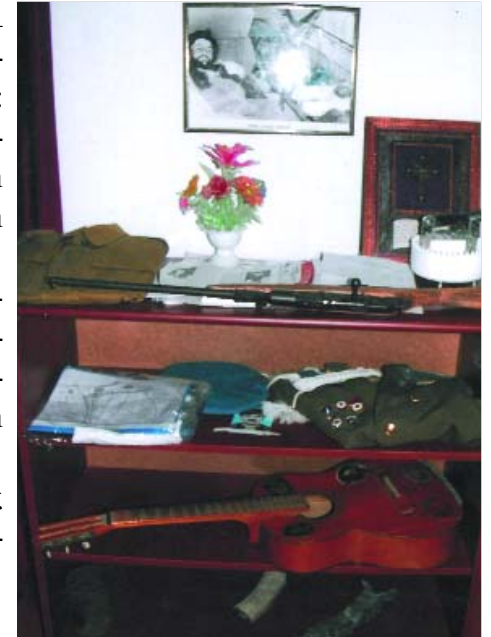

Անհայտ կորած ազատամարտիկների անձնական իրերից

Յուցադրված է նաև
Վլադիմիր Մինասյանի զին-
վորական համազգեստը:
Նա կռվում էր հետախու-
զական վաշտում: Անհայտ
կորավ 1992թ. Մաղավուզի
ազատագրման մարտում:

Այցելուների ուշադրու-
թյանն է արժանանում սո-
սեցի (ԼՂՀ Մարտունու շր-
ջան) Ժորա Գաբրիելյանի
կիթառը:

Ժորանանհայտ կորել է
մարտական պահակակե-
տում՝ 1991 թվականին:

Առանձնանում են Բաքվից բռնագաղթած Սերգեյ Ղուլյանի՝ ռազմական ծովայինի գլխարկն ու բլուզը (մինչ պատերազմը ծառայել էր Խորհրդային բանակում): Արցախում մասնակցել է մի շարք մարտերի, անհայտ կորավ 1992 թվականին՝ Ալաշանի մոտ ծավալված դաժան մարտում (թշնամին ձգտում էր ամեն գնով հասնել տիրանալ Սարսանգի ջրամբարին ու ՀԷԿ-ին):

Փաստորեն ցեղասպանության հանցակազմ պարունակող Մարաղայի կոտորածի ժամանակ (1992թ. ապրիլի 10) անհայտ կորած Ալվինա Բաղդասարյանից մնացած փաստաթղթերը:

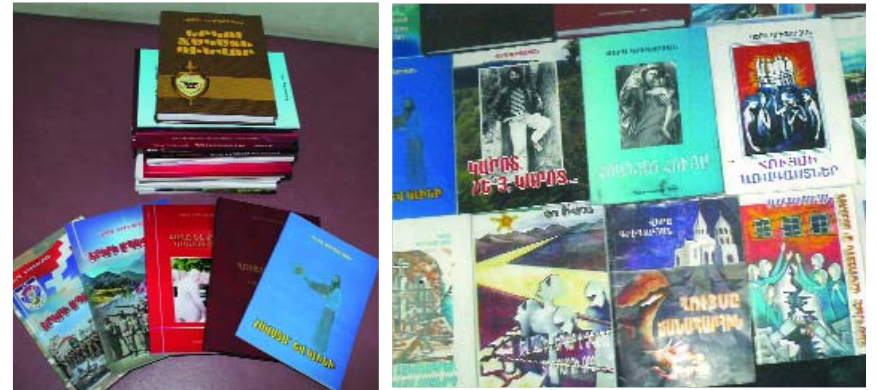
Յուցադրված է բաք-վեցի Դավիթ Առաքելյանի ակորդեոնը: Պատանին մասնակցել է Ադրամի, Մարտակերտի շրջանների պաշտպանական եւ ազատագրական մարտերին:

Անհայտ կորել է 1994թ. մայիսի 5-ին, Փափրավենդի ազատագրման մարտում, երբ հրադադարի կնքմանը մնացել էր ոչ լրիվ տասը օր...

Թանգարանի մեծ սրահում

Անհայտ կորած ազատամարտիկների թեմայով ԱԿԱՀՄ նախագահ Վ.Գրիգորյանը գրել է 23 գիրք. 18-ը՝ արձակ, 5-ը՝ չափածո, պատրաստել ու հրատարակել է եռալեզու երկու օրացույց, կազմակերպության տասնամյա եւ տասնհինգամյա հոբելյաններին նվիրված գրքույկներ, լույս ընծայել «Հուլիսի ճանապարհ» վերտառությամբ թերթ:

Անհայտ կորած ազատամարտիկների հուշաթանգարանը դարձել է հայրենյաց դասերի անցկացման յուրօրինակ օջախ:

Համարյա ամեն օր կամ շաբաթ այցելում են զինվորական խմբեր ու աշակերտական կոլեկտիվներ: Հայրենասիրության դասերը, որպես կանոն, անցկացվում են զլխավոր սրահում՝ երբեմն փոքրիկ դասախոսությունների, իսկ ավելի շատ՝ անկեղծ ու մտերմական զրույցի կամ էլ ուղղակի հարց ու պատասխանի ձևով: Հատկապես աշակերտները շատ են հետաքրքրվում ցուցանմուշներով:

Քերոլայն Քոքսը գրառում է կատարում հուշամատյանում

*ԱՀ ՊՆ, ՊԲՀ, գեներալ-լեյտենանտ Մովսես Հակոբյանի
հերթական այցը*

Արիության դաս զինվորների հետ

Չորացրված զինվորի հարգանքի փոփոխություն

Մեզ հույս են ներշնչում նաև զինվորները

Շարադրությունների մրցույթի մասնակիցը խրախուսվում է

ՀՀ-ից մշտապես ժամանող մեր հայրենակիցները

Եռարտնի առթիվ նվերներ անհայր կորած ազատամարտիկների հարազատներին (2010թ. մայիսի 9)

Այդ խմբերը տարբեր ժամանակներում թանգարանին են հանձնել հետաքրքիր շատ հուշանվերներ:

Այսրեղ հաճախ են աղոթում այցելուները

Այս խաչքարը նվիրել են Արցախյան պատերազմի երկու մասնակիցներ:

Անհայտ կորած ազատամարտիկների հարազատներից շատերն են ամեն ուրբաթ գալիս այստեղ՝ մոմեր վառելու հեռվի անորոշության մեջ գտնվող իրենց զավակների համբերության համար: Աստծուց խնդրելով կրկնապատկել նրանց հոգեկան կորուվը, որպեսզի կարողանան դիմակայել ֆիզիկական ու բարոյական կտտանքներին:

Այս հրացաններից մեկը 2000 թվականին նվիրել է երկու պատերազմների (Հայրենական մեծ եւ Արցախյան) մասնակից Ռուբեն Ավագյանը:

Իսկ մյուսը՝ 2006 թվականին Արցախյան պատերազմի մասնակից, լեգենդար 26-րդ պահակակետի հրամանատարներից մեկը՝ Դավիթ Առուշանյանը (սկզբնական շրջանում նույն պահակակետում եղել է եւ ԱԿԱՀՄ նախագահի միակ որդին՝ Սպարտակ Գրիգորյանը):

Երրորդը թանգարան է բերել Արցախյան պատերազմի մասնակից Սլավա Դավթյանը:

Իսկ չորրորդը՝ նույն պատերազմի մասնակից. մանկալաշենցի Ռաշիդ Մանասյանը:

Դրանք բոլորն էլ խորհրդանշում են Արցախյան գոյամարտի այն օրերը, երբ անզեն հայերը չհայտարարված պատերազմ սկսած եւ այդ նպատակով նախօրոք մինչեւ ատամները զինված Ադրբեջանի դեմ ստիպված էին կռվել ինքնաշեն ու պարզունակ կամ, լավագույն դեպքում, որսորդական հրացաններով:

Պատմաբան ու չորս գրքի հեղինակ Ռոբերտ Բաբայանը նվիրել է հայտնի մարզիկ, արցախյան ֆուտբոլի երբեմնի լեգենդար խաղացող, մի ժամանակամիջոցում՝ նաեւ թիմի ավագ, պատերազմի դաշտում իսկական հերոսություն դրսևտրած եւ դաժան մարտերից մեկում անհայտ կորած Վարուժան Բաբայանի՝ ժամանակին ֆուտբոլային հայտնի մրցամարտում շահած մրցանակային սափորը:

Այս երկու սրբապատկերը թանգարանին է նվիրել Միքայել Գրիգորյանը:

Եկեղեցիների այս մանրակերտերը թանգարանին նվիրել են Պաշտպանության բանակի № № 38636 և 46994 զորամասերի սպաներն ու զինվորները և Արցախի պետական համալսարանի դասախոս Միլվա Խաչատրյանը:

Սա այն վայրն է եւ այն մարտական դասավորվածությունը, որտեղ իր վերջին մարտն է մղել «Արաբո» լեզենդար կամավորական ջոկատը: Այն թանգարանին նվիրել է այդ ջոկատի անդամ եւ անհայտ կորած եղբայրներ Արմեն ու Կամո Կարապետյանների հորաքույր Նազիկ Կարապետյանը:

Այս պատկերանկար գորգը (գորբելենը) թանգարանին նվիրել է սիրիահայ Հովիկ Պետրոսյանը:

Ժամանակին հայտարարված մրցույթում հաղթող ճանաչված՝ Անհայտ կորած ազատամարտիկների հուշարձանի գիպսե մանրակերտը (հեղինակ՝ քանդակագործ Յուրի Հովհաննիսյան), որին, սակայն, բախտ չէր վիճակված քարակերտվելու կամ մետաղակերտվելու: Դրա փոխարեն Ստեփանակերտի հուշահամալիրում կանգնեցվեց խաչքար, ավելի ուշ էլ՝ միանգամայն այլ լուծումով հուշարձան:

Հուշաթանգարանի ընդունելության փոքր սրահ մտնելուց առաջինը նկատում ես ճակատային պատին՝ ԼՂՀ պետական դրոշի ֆոնին թեևերը լայն տարածած արծվին՝ մեր երկրի գինանշանի վրա առկա ատրիբուտներից մեկին, որն իր լայն կրծքին կրում է ոչ միայն հուշաթանգարանում, այլև նրանից դուրս տարբեր տեղերում անցկացված՝ անհայտ կորած ազատամարտիկների հիմնախնդրի ու հիշատակի հետ առնչված միջոցառումների (հանդիսավոր ժողովներ, տոնական օրերի կոլեկտիվ նշումներ, գրքերի ու ֆիլմերի շնորհանդեսներ և այլն) մասին հավաստող լուսանկարներ:

Ռազմահայրենասիրական առանձնասենյակի մի անկյունը

Ընդունելության մեծ սրահի մուտքից աջակողմյա պատի դարակներում առկա են անհայտ կորած ազատամարտիկների մասին պատմող 12 տեսաֆիլմեր, որոնք հեղինակել է կազմակերպությունը եւ անձամբ նրա նախագահ Վ.Գրիգորյանը, ինչպես նաեւ (ընդամենը 229) դեռեւս «հում» տեսանյութեր:

ԱԿԱՀՄ հուշաթանգարանի գրադարանը կրում է Արցախյան ազատամարտի հերոսներից մե-

Կարոտի դիմանկարով շորը

կի՝ ՀՀ «Մարտական խաչ» երկրորդ աստիճանի եւ ԼՂՀ «Մարտական խաչ» առաջին աստիճանի շքանշանների ասպետ, կամավորական ջոկատի հրամանատար Կարոտ Մկրտչյանի անունը, որն անհայտ կորել է Շահումյանի շրջանի պաշտպանության ճակատագրական մարտերից մեկում: Այն պարունակում է ավելի քան վեց հազար կտոր գրականություն. Արցախյան ազատամարտին նվիրված պատմավավերագրական գրքեր, գրքույկներ, տեղեկատու, գեղարվեստական գրականություն եւ այլն: Գրադարանը լիովին ստեղծվել է նվիրատվություններից:

Անհայտ կորած ազատամարտիկների հիվանդ հարազատների առողջության վերականգնմանն աջակցելու նպատակով 2007 թվականի ապրիլին ԱԿԱՀՄ-ում բացվել է բուժկետ:

Առողջապահության նախարար Չոյա Լազարյանը եւ Վերա Գրիգորյանը բուժկետի բացման արարողության ժամանակ

Բուժկետի սենյակը

Առողջապահության նախարար Կարինե Աբայանը բժշկական պարագաներ է հանձնում անհայր կորած ազապամարտիկների հարազատներին

Թանգարանի ռազմահայրենասիրական սենյակի ցուցադրախարակը

Ուազմահայրենասիրական սենյակի անկյուններից

Ռազմահայրենասիրական սենյակի ցուցադրախրատակներից

Միջոցառումներ կան, որոնք հատուկ այստեղ են անցկացվում:

Օրինակ՝ «Չարթոնք» մանկապատանեկան կազմակերպության «Աստղիկների» (1- 4-րդ դասարանցիներ) և «Արծվիկներ»-ի (հինգերորդ և ավելի բարձր դասարանցիներ) երգման արարողությունը:

Մտեփանակերտի հ.12 հիմնական դպրոցի կոլեկտիվը

Թանգարանի առաջին շարժական ցուցավահանակների պատկերները:

Թանգարանի մեծ սրահն ու գրադարանը միմյանցից բաժանող միջանցքը:

Այստեղ գտնվող առաջին դարակասեղանի ցուցափեղում, որպես տասնյոթ տարում կազմակերպության եւ թանգարանի հայրենասիրական գործունեության բարձր գնահատական, ներկայացված են ԼՂՀ կառավարության եւ ՀՀ պաշտպանության նախարարության, Հայաստանի Հանրապետության եւ Արցախի մի շարք պետական ու հասարակական կազմակերպությունների կողմից տված մեդալները:

Կոմանդոսի՝ Արկադի Տեր-Թադևոսյանի ձեռքից «Քաջարի մայր» մեղալ ստանալը պատիվ է ցանկացած հայ կնոջ համար:

Ցավի եւ հույսի դրդանջներ

*Դարակասեղան՝
անհայր կորածների
նվիրված գրքույկներով*

ԱԿԱՀՄ գրասենյակի պատերից մեկը՝ Միությանը տրված պատվոգրերի հարուստ հավաքածուով:

Այս ցուցափեղկը «պատմում» է Նապոլեոն (Արկադի) Հայրիյանի մասին, որը ծանրակշիռ ներդրում է ունեցել Արցախյան գոյամարտում:

Խորհրդային օմոնի օգնությամբ ադրբեջանական զինված խմբավորմանը հաջողվեց ձերբակալել նրան:

Նապոլեոնն իր վերջին առաջադրանքը կատարելուց առաջ

Բաքվի բանտերում տեսական կտտանքներ կրելու հետեւանքով Ն.Հայրիյանը վախճանվեց:

Հայկական կողմին մի կերպ հաջողվեց ԿԽՄԿ եւ ԼՂՀ ռազմագերիների, պատանդների ու քաղաքացիական անձանց հարցերով հանրապետական հանձնաժողովի միջամտությամբ եւ օգնությամբ հակառակորդից ստանալ նրա դիակը, տեղափոխել Երեւան, այնտեղից էլ Արցախ եւ հողին հանձնել հայրենի գյուղում: Աճյունն անմիջաբար ստացել ու բերել են ՀՀ ՊՆ Գլխավոր շտաբի սպա, գնդապետ Ճորգունցյանն ու ԼՂՀ ԱԿԱՀՄ նախագահ Գրիգորյանը:

Հետագայում Ադրբեջանը որդեգրեց ավելի դաժան եւ անարդկային քաղաքականություն՝ ետ չտալով անգամ գերիների աճյունները եւ ընդհանրապես ժխտելով նրանց գոյությունը իրենց բանտերում...

Դժվարին էր հաղթանակի ճանապարհը: Արցախյան ազատամարտի հաղթանակն, իրոք, եկավ թանկ գնով: Հարյուրավոր քաջ հայորդիներ զոհվեցին կամ անհայտ կորան ռազմադաշտերում, բայց ոչինչ չկարողացավ կասեցնել մեր բանակի, հայրենյաց մվիրյալների թափը, որն, ի վերջո, հակառակորդին ստիպեց հրադադար ադերսել...

Մարտադադար է եւ «խոսում» են կիթառի լարերը...

*Աջից առաջինը անհայտ կորած ազատամարտիկ
Ֆելիքս Գրիգորյանն է*

«Հակառակորդը պապանձվել է, տղերք, մի-մի գլանակ ծխենք...»:

*Չափից երկրորդը անհայտ կորած ազատամարտիկ
Ժորա Օհանյանն է*

Ոչ-ոք չի մոռացվել, ոչինչ չի մոռացվել... 11 տարի է արդեն՝ ինչ ԱԿԱՀՄ նախաձեռնությամբ անցկացվում է անհայտ կորած ազատամարտիկների եւ ավելի լայն վերցված՝ հայրենասիրության թեմաներով օրինակելի շարադրությունների մրցույթ, որին մասնակցում են ավագ դպրոցի աշակերտներն ու Պաշտպանության բանակի զինվորները: Լավագույն ճանաչված աշխատանքների հեղինակները, բնականաբար, արժանանում են մրցանակների:

Բոլոր տոն օրերին մարդաշատ է լինում ԼՂՀ մայրաքաղաքի Հուշահամալիրը, որի մի թեւն էլ զբաղեցնում է Անհայտ կորած ազատամարտիկների հուշարձանի «ենթահամալիրը»:

Հուշարձանն այս, որը, պայմանականորեն ասած, ԱԿԱ հուշաթանգարանի բացօդյա ցուցանմուշ կարելի է անվանել, միայն տղաների հիշատակը չէ, որ խորհրդանշում է, այլև՝ նրանց հարազատների, ապա եւ, ինչու չէ, իրենց իսկ Սպասու-մը... Սպասումը այն օրվան, երբ մեկին, ի վերջո, կհաջողվի անհայտությունից տուն վերադառնալ, իսկ մյուսին՝ գրկել իրենց տառապյալներին ...

Եղիցի՛ այդպես:

ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ ԼՈՒՍԱՆԿԱՐՆԵՐՈՒՄ

**ՎԻՃԱԿԱԳՐԱԿԱՆ ՏՎՅԱԼՆԵՐ
ՀՈՒՇԱԹԱՆԳԱՐԱՆԻ ՎԵՐԱԲԵՐՅԱԼ**

Կենդանուհի տարածք	քառ.մ	1488 Կմ	Շահագործում
Սենյալների թիվը	հատ	8	
Այլատնակների թիվը	ժայռ	6	
Տարածուչների բնակարար թվում	հատ	4127	
Լուսավորիչներ որից՝		2624	
ա/անհատ կողմ ազատանկալիչների	հատ	250	
բ/առանկալիչ և խառը բնակիչների	հատ	2274	
ձայն			
Ինքնուշուր սարքավորումները	հատ	28	
անձնական իրեր	հատ	808	
զորքեր	հատ	6450	
վառարարքերու զորքեր	հատ	1900	
Հրատարակում զորքեր, ծախսան	հատ	23	Ի համապատասխան Իրենադրման արտիկ 06.29.2004թ. 2010թ.առկայությունը
Հանձնարարությունների ընդհանուր թիվը	ձայր	1134000	
Խաճախամուկի թիվը, տարբեր	ձայր	17180	
ընթացում			
արդ. թվում			
ԼՂՀ ՊԲ գլխավորներ	ձայր	5900	
աջակցություն և խառնուրդներ	ձայր	4500	
Ել. երկրի բաղադրագրիներ	ձայր	2000	
ՀՀ բաղադրիչներ	ձայր	1600	
ՈՒԷ արտադրություն	ձայր	2210	
ԱՄՆ արտադրություն	ձայր	590	
Հանձնարարությունների թիվը անվա ընթացում	ձայր	1200	Կիրառված է ճիշտ թիվը
Հանձնարարությունների թիվը օրվա ընթացում	ձայր	100	Կիրառված է ճիշտ թիվը
Հանձնարարությունների աշխարհագրական	Էլեկտր	50	
Հեղանակում անվա դրոշմների	հատ	5995	
թվումը			
Օնլայն նկարագիրը			2-րդ նախընտր

ԼՂՀ ԱԿԱՆ
ՆԱԽԱԲԱԿ

Վ. ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

ICRC

Stepanakert, 5 August 2019
81E12/00127

Dear Ms Grigoryan,

The Mission of the International Committee of the Red Cross (ICRC) in Nagorno-Karabakh is pleased to invite you to the inauguration ceremony of the meeting room for the families of those who went missing as a result of the Nagorno-Karabakh conflict.

The ceremony will take place on 8 August 2019 at 12 noon in Martakert town, at building of the Martakert Central Library.

The ICRC kindly requests you to confirm your participation before/for on Thursday, 8 August 2019 by calling the ICRC at (047) 94 37 40 or 94 63 71.

Yours truly,

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'P. Ducruet'.

Pierre-Emmanuel Ducruet
Head of Mission

Ms Vera Grigoryan
Head of the Union of the Relatives of Missing Warriors
Stepanakert
Nagorno-Karabakh

Ոչ պաշտոնական թարգմանություն

Ստեփանակերտ, 5-ը օգոստոսի, 2019թ.
STE19/00127

Հարգելի՛ տիկին Գրիգորյան,

Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեի (ԿԽՄԿ) Առաքելությունը Լեռնային Ղարաբաղում պատիվ ունի Ձեզ հրավիրելու ղարաբաղյան հակամարտության հետևանքով անհայտ կորած անձանց ընտանիքների համար ստեղծված հանդիպումների սենյակի բացման արարողությանն, որը տեղի կունենա սույն թվականի օգոստոսի 9 -ին ժամը 12:00-ին, Մարտակերտ քաղաքի կենտրոնական գրադարանի շենքում:

Խնդրում ենք հաստատել Ձեր մասնակցությունը մինչև ս. թ օգոստոսի 8-ը ներառյալ՝ զանգահարելով ԿԽՄԿ ղարաբաղյան առաքելություն (047) 94 37 40 կամ 94 63 71 հեռախոսահամարներով:

Հարգանքով՝

Պիեռ-Էմանուել Դյուբրուե
Առաքելության ղեկավար

Տիկին Վերա Գրիգորյանին
Անհայտ կորած ազատամարտիկների հարազատների միության նախագահին
Ստեփանակերտ
Լեռնային Ղարաբաղ

ICRC

Stepanakert, 12 August 2019
STE1900134

Dear Ms Grigoryan,

The Mission of the International Committee of the Red Cross (ICRC) in Nagorno-Karabakh is pleased to invite you to the inauguration ceremony of the meeting room for the families of those who went missing as a result of the Nagorno-Karabakh conflict.

The ceremony will take place on 15 August 2019 at 14:00 in Hadrut town, at the Cultural and Youth Center.

The ICRC kindly requests you to confirm your participation before/on Wednesday, 14 August 2019 by calling the ICRC at (047) 94 37 40 or 94 63 71.

Yours truly,

A handwritten signature in blue ink, appearing to read 'P. Ducruet'.

Pierre-Emmanuel Ducruet
Head of Mission

Ms Vera Grigoryan
Head of the Union of the Relatives of Missing Warriors
Stepanakert
Nagorno-Karabakh

Ոչ պաշտոնական թարգմանություն

Ստեփանակերտ, 12-ը օգոստոսի, 2019թ.
STE1900134

Հարգելի՛ տիկին Գրիգորյան,

Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեի (ԿԽՄԿ) Առաքելությունը Լեռնային Ղարաբաղում պատիվ ունի Ձեզ հրավիրելու ղարաբաղյան հակամարտության հետևանքով անհայտ կորած անձանց ընտանիքների համար ստեղծված հանդիպումների սենյակի բացման արարողությանն, որը տեղի կունենա սույն թվականի օգոստոսի 15-ին ժամը 14:00-ին, Հաղրուփ քաղաքի Մշակույթի և երիտասարդության կենտրոնում:

Խնդրում ենք հաստատել Ձեր մասնակցությունը մինչև ս. թ. օգոստոսի 14-ը ներառյալ՝ զանգահարելով ԿԽՄԿ ղարաբաղյան առաքելություն (047) 94 37 40 կամ 94 63 71 հեռախոսահամարներով:

Հարգանքով՝

Պիեռ-Էմանուել Դյուքրուե
Առաքելության ղեկավար

Տիկին Վերա Գրիգորյանին
Անհայտ կորած ազատամարտիկների հարազատների միության նախագահին
Ստեփանակերտ
Լեռնային Ղարաբաղ

Stepanakert, 22 August 2019
S1E1900142

Dear Ms Grigoryan,

The Mission of the International Committee of the Red Cross (ICRC) in Nagorno-Karabakh is pleased to invite you to the event dedicated to the International Day of the Disappeared and the closure of the "Accompanying of families of missing persons" programme, which will take place on 30 August 2019 at 12 noon in the conference hall of Vallex Garden Hotel, located at 25/2, Nalson Stepanyan street, Stepanakert.

The ICRC kindly requests you to confirm your participation before/on Wednesday, 28 August 2019 by calling the ICRC at (047) 94 37 40 or 94 63 71.

Please accept, Madam, the assurances of our highest consideration.

A handwritten signature in blue ink, appearing to read "Piama-Emmanuel Ducruet".

Piama-Emmanuel Ducruet
Head of Mission

Ms Vera Grigoryan
Head of the Union of the Relatives of Missing Warriors
Stepanakert
Nagorno-Karabakh

Ոչ պաշտոնական թարգմանություն

Ստեփանակերտ, 22-ը օգոստոսի, 2019թ.
STE19/00142

Հարգելի՛ տիկին Գրիգորյան,

Կարմիր խաչի միջազգային կոմիտեի (ԿԽՄԿ) Առաքելությունը Լեռնային Ղարաբաղում պատիվ ունի հրավիրելու Ձեզ Անհայտ կորածների միջազգային օրվան նվիրված միջոցառմանը և "Սատարում անհայտ կորածների ընտանիքներին" ծրագրի փակմանը, որը տեղի կունենա 2019-ի օգոստոսի 30-ին, ժամը 12:00-ին, «Վալլերս Գարդեն» հյուրանոցի նիստերի դահլիճում՝ Ստեփանակերտ, Նելսոն Ստեփանյան 25/2 հասցեով:

Խնդրում ենք հաստատել Ձեր մասնակցությունը մինչև ս. թ օգոստոսի 28-ը ներառյալ՝ զանգահարելով ԿԽՄԿ դարաբաղյան առաքելություն (047) 94 37 40 կամ 94 63 71 հեռախոսահամարներով:

Հարգանքով՝

Պիեռ-Էմանուել Դյուքրոսե
Առաքելության ղեկավար

Տիկին Վերա Գրիգորյանին
Անհայտ կորած ազատամարտիկների հարազատների միության նախագահին
Ստեփանակերտ
Լեռնային Ղարաբաղ

Certificate of Appreciation

is awarded to

Vera Grigoryan

Head of the Union of Relatives of Missing Warriors

*In recognition of your long-standing partnership and previous contribution to the ICRC
"Accompanying Families of Missing Persons" programme from 2011-2019.*

Many thanks for your support!

5 April 2019

Date

ԱՆՀԱՅՏ ԿՈՐԱԾ ՁԻՆՎՈՐԻ ՄՈՐ ԱՂՈԹՔԸ

Տեր իմ Աստված, Բարձրյալ պաշտելի, ականջալուր եղիր սրտակոտոր մոր աղերսանքիս. ուժ ու կորով տուր ինձ հասնելու բազմամյա որոնումներիս բաղձալի նպատակին, գտնելու ու փրկելու աղբբեջանական գերության անողոք ճիրաններում տառապող միևուճար որդուս՝ Սպարտակին ու նրա բախտակից ընկերներին: Դու՝ Ամենաարդարը, Ամենատեսն ու Ամենակարողը, ցույց տուր ինձ ճամփան, որ տանում է դեպի նրանց տանջարան, գորավիզ եղիր գորովագութ՝ քանդելու մեր զավակների շղթաները, սպեղանի դնելու նրանց բաց ու անամոք վերքերին, հայրենի տուն դարձի բերելու անհայտության խորխորատներից:

Տեր իմ Աստված, աղաչում, պաղատում եմ ծնկաչոք՝ որդյանց կարոտից մարող մեր սրտերին շնորհիր հույսի գեթ մի շող, երջանկության վերջին մի պահ՝ մայրաբար մեր կրծքին սեղմելու հանուն Հող Հայրենիի ահեղ մարտերում անհայտ կորած մեր տառապյալ զավակներին:

ԽՈՍՔ ԵՐԱԽՏԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ

Արցախի Հանրապետության Անհայտ կորած ազատամարտիկների հարազատների միությունը խորին շնորհակալություն է հայտնում սույն գիրք-ալբոմի լույս ընծայման բոլոր ծախսերն ստանձնած ՄԱՐԱՏ ՎԱԼԵՐԻԻ ՄԱՐԳՍՅԱՆԻՆ:

Նա ծնվել է 1975 թվականին, Ստեփանակերտում, միջնակարգ կրթություն ստացել հայրենի քաղաքում:

Որպես ազատամարտիկ, մասնակցել է Արցախյան պատերազմին, մասնավորապես՝ Թալիշ, Չայլու եւ այլ բնակավայրերի համար մղված մարտերին:

Անուսնացած է, ունի երեք երեխա:

Ապրում եւ աշխատում է ՌԴ Անապա քաղաքում:

Մարտը սիրում է հնարավորության սահմաններում բարի գործեր ձեռնարկել, մանավանդ՝ երբ խոսքը վերաբերում է Արցախին...

Մասնավորապես՝ նոր էլեկտրացանց է ապահովել Լուսաձոր գյուղի համար, ինչ-

*Չախից առաջինը
Մարտը Մարգարյանն է*

պես նաեւ միջոցներ տրամադրել ճանապարհի հիմնականուցման համար:

Ո՛չ մեկ անգամ՝ նա կոնկրետ աջակցությամբ նպաստել է եւ Պաշտպանության բանակի զինվորների կենսապայմանների բարձրացման գործին: Իմ այն հարցին, թե ի՞նչն է մղում իրեն

Աջից երրորդը Մարատ Մարգարյանն է

նման քայլերի, զարմացավ. «Իսկ մի՞թե հասկանալի չէ...հայրենիքի նկատմամբ կարոտը եւ, թեկուզեւ հեռվից՝ նրան կարողացածիս չափ օգտակար լինելու ցանկությունս...»:

Եվս մեկ անգամ շնորհակալություն քեզ, Մարատ ջան, քո սրտալից վերաբերմունքի համար:

ВЕРА ГРИГОРЯН
ПУТЕВОДИТЕЛЬ
МУЗЕЯ ПАМЯТИ БЕЗ ВЕСТИ ПРОПАВШИХ
ВОИНОВ-ОСВОБОДИТЕЛЕЙ НКР
(1991-1994)
(РЕЗЮМЕ)

В ответ на Арцахское национально-освободительное движение 1988 года (требования которого вполне вписывались в Главный закон СССР) Азербайджан применил репрессии, а затем развязал войну. В навязанной им войне Армия обороны Арцаха и арцахский народ победили, заставив врага заключить перемирие.

Победа нам досталась дорогой ценой. Много славных сынов армянского народа погибло на фронте. Имена некоторых из них появились в списках без вести пропавших лиц, и сама жизнь внесла в лексику арцахцев новый термин - СРБВПВ (Союз родственников без вести пропавших воинов).

Любая война приводит к появлению военнопленных, и азербайджано-карабахская война не стала исключением. Общее число пропавших без вести на этой войне с арцахской стороны составило 730 человек, 239 из которых - военнослужащие. Во всем мире действуют определенные международные законы и соглашения, согласно которым после завершения войны стороны в качестве акта доброй воли обмениваются военнопленными. Между тем, следуя своей политике отрицания, Азербайджан де-факто поставил себя вне этих законов.

Мучительное ожидание семей без вести пропавших и поиски последних, за исключением отдельных случаев, в начальный период ощутимых результатов не давали: 4 года спустя после заключения перемирия, в 1998 году, они приняли решение создать свою общественную организацию с целью объединить и координировать усилия членов Союза, оказать им моральную и материальную помощь. О создании СРБВПВ было объявлено на учредительном съезде, председателем организации была избрана

мать без вести пропавшего воина Вера Григорян, которая «кораблем» организации продолжает умело управлять до сегодняшнего дня.

По предложению СРБВПВ и с согласия властей НКР в 1999 году был учрежден День памяти без вести пропавшего воина, что в очередной раз доказывает, что война продолжается, пока не вернулся домой последний воин... По объяснимым причинам, в качестве Дня памяти выбор пал на 29 июня: во время войны в этот день этого месяца армянская сторона понесла тяжелые потери, когда доблестные воины добровольческого отряда «Арабо» оказались в засаде, многие из них были расстреляны и растерзаны варварами, судьба же плененных до сих пор неизвестна...

СРБВПВ разработал и реализовал ряд программ по многим направлениям.

Одним из таких направлений является поиск без вести пропавших воинов; здесь организация тесно сотрудничала и продолжает сотрудничать с Республиканской комиссией по делам без вести пропавших и военнопленных, а также Степанакертским офисом Международного комитета Красного Креста.

Спустя четыре года после создания СРБВПВ, на очередном заседании организации было принято решение установить памятник и открыть музей как олицетворение Ожидания родных и Памяти пропавших. Оба проекта были претворены в жизнь в 2004 году. Торжественное открытие состоялось, конечно же, 29 июня...

Пожалуй, стоит отметить, что осуществление упомянутых программ требовало значительных материальных ресурсов, чего можно было достичь путем привлечения благотворительных инвестиций. Достижению этой цели руководство СРБВПВ посвятило несколько лет напряженного труда.

О проделанной работе организации было сказано много в разное время и при разных обстоятельствах. Было издано несколько книг под авторством Веры Григорян, периодически издается памятный журнал записей посетителей музея под названием «Красная книга», 4 тома которого уже опубликованы.

Настоящая брошюра отличается тем, что ставит перед собой немного иную задачу—представить вниманию читателя целостную картину музея, со всеми его уголками и экспонатами, что поз-

волит составить представление об этом уникальном очаге памяти тем, кто еще ни разу не был там.

10 октября 2015 года СРБВПВ НКР отметил очередную, уже 17-ую, годовщину своей деятельности. Сотням членов организации вновь предстоит пережить кажущееся вечным мучительное ожидание, питая в то же время тлеющую, но неугасающую надежду на то, что когда-нибудь кому-нибудь посчастливится обнять освободившихся из безжалостных когтей плена и вернувшихся домой сыновей.

...Вступивший на просторный задний двор столичной мэрии человек сразу обратит внимание на маленький фонтанчик, на боковой стороне которого высечена надпись: «Мой сын вернется». Откуда...? И вместо того, чтобы утолить свою жажду, склонившийся над фонтанчиком человек выпрямляется и видит перед собой дверь, которая бывает всегда открыта в дневные часы и на которой висит табличка: «Музей памяти без вести пропавших воинов НКР». Вот и ответ на вопрос: «Откуда...?». Финансовые расходы на установление фонтанчика взяла на себя семья директора Сисианского историко-краеведческого музея Цовинар Петросян, кто также является подругой детства и одноклассницей Веры Григорян.

Переступив порог музея, взбираешься по ступенькам, и с обеих сторон со стен «смотрят» на тебя молодые парни, оказавшиеся за решеткой...

На лестничной площадке в глаза бросается эмблема «СРБВПВ».

С чего начать? Несложно было найти ответ на этот вопрос, сложнее было осуществить задуманное в соответствии с обозначенными направлениями, а их было множество.

Начало деятельности Веры Григорян было вызвано необходимостью найти и объединить вокруг организации родителей и родственников (в республиканском масштабе) пропавших без вести воинов, а также мирных жителей, найти решение проблем, с которыми сталкивается каждый из них. Это была работа не на день и не на месяц, она длилась больше года, потому что война и вынужденное переселение раскидали многих по неизвестным направлениям. Для создания базы данных, куда можно было вно-

сить документы (для личного дела) без вести пропавших лиц, а также данные о социальном состоянии их семей, пришлось неоднократно выезжать в отдаленные районы и лично встречаться с людьми. Для ускорения и облегчения процесса в каждом районе был открыт филиал организации с одним сотрудником. Целе-направленная и тщательно проделанная работа, наконец, принесла свои плоды: богатая база данных действует уже давно, и когда возникла такая необходимость, СРБВПВ предоставил ксерокопии материала Степанакертскому офису МККК с целью содействовать поисковым и другим работам данной организации.

В большом зале музея среди фотографий без вести пропавших воинов на широкой стене слева внимательный посетитель может заметить изображение коленопреклоненной молящейся матери, а на фасадной ее части – изображение матери с детьми в ожидании мужа... Эти картины – плод богатой фантазии руководителя и директора музея Веры Григорян.

Страдание не знает ни границ, ни национальностей... установленный в зале щит напоминает об этой истине. На самом деле, любая война причиняет боль не только тем, кто подвергся агрессии, но и самому агрессору. Мать остается матерью, сын остается сыном, вне зависимости от национальности, и утрату родного сына перенести невозможно.

В центре главного зала на стендах выставлены реликвии без вести пропавших воинов: одежда, документы, самодельное оружие, грамоты, медали, письма, дневники...

Эрик Погосян: служил офицером в составе органов внутренних дел в Гадруте. Пропал без вести со своего служебного поста в 1991 году, близ села Караглух, в период режима пресловутого генерала Сафонова... Мать передала музею фотоальбом, диплом, грамоту и другие личные вещи своего сына.

Славик Мирзоян: был председателем колхоза села Ахбулах Аскеранского района, с началом Арцахского движения возглавил местный отряд самообороны. Пропал без вести во время отражения танковой атаки азербайджанских войск на село. На стенде выставлены его письма, трогательные лирические и патриотические стихи и другие интересные реликвии.

Нарек Даниелян: был студентом Арцахского государственного университета. Примкнувший к отрядам самообороны юноша принимал участие в ряде боев, был гранатометчиком — такие во время боев обычно находятся под пристальным вниманием врага, о чем прекрасно знают военные... Без вести пропал во время тяжелых боев за освобождение Махавуза. Фотография студента-отличника и патриота вызвала шквал эмоций у тысяч посетителей музея.

Спартак Григорян: служил в органах внутренних дел. Принимал участие в ряде боев, начиная с военных действий на территории Шуши. Пропал без вести в ходе жестоких (ночных) боев за освобождение населенных пунктов Физулинского района. Еще в начальный период войны, когда Степанакерт обстреливался из близлежащих азербайджанских сел, а с Шуши на город сыпались снаряды «Алазань», 17-летний парень стоял на посту отряда самообороны с самодельным пистолетом. На его стенде также выставлены: трофейное боевое ружье, кинжал, школьная копилка в виде книжки.

Аркадий Овнанян (дядя талантливого армянского певца Андре): мать — учительница Седа Аракелян, из личных вещей своего сына передала музею бритвенный станок и сантиметровую ленту портного. А. Овнанян принимал участие в боях в Агдамском и Мартакертском направлениях, пропал без вести в 1993 году в ходе боев в окрестностях Паправенда.

Военная форма Владимира Минасяна, который воевал в составе разведывательного подразделения. Пропал без вести в 1992 году в ходе боев за освобождение Магавуза.

Гитара жителя села Сос Мартунинского района НКР Жоры Габриеляна. Жора пропал без вести с боевого поста в 1991 г.

Берет и рубашка моряка, беженца из Баку Сергея Гуляна (до войны он служил в рядах Советской Армии). В Арцахе принимал участие в ряде боев, пропал без вести в 1992 году в ходе жестоких боев за Алашан (враг стремился любой ценой установить контроль над Сарсангским водохранилищем и ГЭС).

Фотография и документы Альвины Багдасарян, пропавшей без вести 10 апреля 1992 года во время резни — фактически, геноцида в селе Марага.

Аккордеон уроженца города Баку Давида Аракеяна: юноша принимал участие в освободительных боях за Агдамский и Мартакертский районы, пропал без вести 5 мая 1995 года в ходе боев за Паправенд, когда до перемирия оставалось меньше десяти дней.

Внутри большого зала музея, почетный караул.

Председатель СРБВПВ по теме пропавших без вести воинов написала 23 авторских книг (из них в прозе-18, в стихах-5), подготовила и опубликовала два календаря на трех языках, две брошюры, посвященные 10-летнему и 15-летнему юбилею организации, издала газету «Путь надежды».

Музей памяти без вести пропавших воинов превратился в своеобразный очаг для проведения уроков патриотизма и любви к Родине. Почти ежедневно или еженедельно музей посещают группы военнослужащих и школьные коллективы. Как правило, уроки патриотизма проводятся в главном зале музея: иногда это короткие лекции, а чаще просто душевная беседа или просто вопросы-ответы. Школьники всегда проявляют живой интерес к каждому экспонату, каждой маленькой детали. Со стороны посетителей в разное время музею было подарено множество интересных сувениров.

Этот хачкар подарили музею двое участников Арцахской войны, и теперь каждую субботу сюда приходят родственники пропавших без вести воинов поставить свечку за терпение своих детей с неизвестными судьбами и помолиться Богу, чтобы помог им вынести физические и душевные муки.

Одно из этих ружей в 2000-ом году подарил ветеран двух войн (Великой Отечественной и Арцахской) Рубен Авакян;

другое подарено в 2006 году участником Арцахской войны, легендарным командиром 26-ого поста Давидом Арушаняном (в начальный период на том же посту проходил службу единственный сын председателя СРБВПВ Спартак Григорян);

третье ружье подарил музею участник Арцахской войны Слава Давидян;

четвертое ружье подарено участником Арцахской войны, уроженцем села Мачкалашен Рашидом Манасяном.

Эти ружья олицетворяют тот период Арцахской войны, когда безоружные армяне, имея под рукой лишь самодельное и примитивное оружие - в лучшем случае это были охотничьи ружья, были вынуждены воевать с вооруженным до зубов Азербайджаном, который и развязал против армян эту необъявленную войну.

Историк и автор четырех книг Роберт Бабаян передал музею спортивный кубок, который выиграл на одном из памятных футбольных матчей известный спортсмен, легендарный арцахский футболист, в одно время также и капитан команды, Варужан Бабаян. Во время военных действий он проявил настоящий героизм, пропал без вести в ходе очередного жестокого боя.

Эти две иконы подарил музею Микаэл Григорян.

Эти малые макеты церквей музею подарены офицерами и военнослужащими частей 38636 и 46994 Армии обороны НКР и преподавателем АрГУ Сильвой Хачатрян.

Вот макет того места и расположения войск, где провел свой последний бой командир легендарного добровольческого отряда «Арабо». Подарила его Назик Карапетян - член этого отряда, теть двоих пропавших без вести братьев Армена и Камо Карапетянов.

Гипсовый макет скульптуры без вести пропавших воинов (автор-Юрий Ованесян): скульптура была признана лучшей на объявленном ранее конкурсе, однако так и не была установлена. Вместо нее на Степанакертском мемориальном комплексе был установлен хачкар, а затем и памятник с другим решением.

Войдя в малый зал приемов музея, первым делом замечаешь на фасадной его стороне один из атрибутов герба нашей страны - фигуру орла с распростертыми на фоне государственного флага НКР крыльями. На его широкой груди расположены фотографии, связанные с памятными и другими мероприятиями (торжественные собрания, коллективные празднования памятных дат, презентации фильмов, книг и т.п.).

На стене справа в большом зале приемов - полки с 12 видеодисками с записью фильмов о пропавших без вести воинах, а также «сырыми» видеоматериалами. Общее количество всех фильмов - 229, и все они являются авторскими проектами организации и лично ее председателя В. Григорян.

Другим предметом гордости СРБВПВ является библиотека имени одного из героев Арцахской войны, кавалера ордена РА «Боевой крест» второй степени и ордена НКР «Боевой крест» первой степени, командира добровольческого отряда Карота Мкртчяна, пропавшего без вести в ходе оборонительных боев в Шаумяновском районе. В библиотеке хранятся более шести тысяч печатных изданий на тему Арцахской войны: историко-документальные книги, брошюры, справочники, художественная литература и т.п.

Библиотека была создана полностью на благотворительные средства.

Чтобы содействовать укреплению здоровья близких и родственников пропавших без вести воинов, в СРБВПВ в апреле 2007 года был открыт медпункт.

Военно-патриотический кабинет музея. Некоторые мероприятия проводятся обязательно в данном кабинете. Например, церемония присяги членов детско-юношеской организации «Зартонк»: «Астхикнер» (школьники 1-4 классов) и «Арцвикнер» (школьники 5-х и старших классов).

Коридор, отделяющий большой зал и библиотеку.

На первом стенде представлены медали, врученные организации правительством НКР, министерством обороны РА, рядом организаций НКР и РА в качестве лучшего свидетельства высокой оценки деятельности организации и ее музея на протяжении 17 лет.

Стенд с книгами, посвященными памяти без вести пропавших.

Этот стенд повествует о Наполеоне (Аркадий) Айрияне, который внес огромный вклад в Арцахскую освободительную войну. Азербайджанским вооруженным отрядам, при поддержке советского ОМОНа, удалось арестовать его.

Наполеон перед своим, оказавшимся последним, боевым заданием.

После долгих пыток в бакинских застенках Н. Петросян скончался. При посредничестве МККК и Республиканской комиссии НКР по вопросам военнопленных, заложников и без вести пропавших армянской стороне удалось получить его тело от

вражеской стороны и перевезти в Ереван, откуда оно было доставлено в Арцах и предано земле в родной деревне. Останки погибшего лично приняли и доставили в Арцах полковник Генштаба МО РА Чоргунцян и председатель СРБВПВ Вера Григорян.

Наш путь к победе был долгим и тернистым. Победа в Арцахской войне досталась нам действительно тяжелой ценой. Сотни сынов армянского народа погибли или пропали без вести на поле боя, но ничто не смогло сломить силу нашей армии, наших воинов, что, в конечном итоге, и заставило врага просить нас о перемирии...

Перемирие, «говорят» струны гитары...

Первый справа: пропавший без вести воин Феликс Григорян.

«Противник замолчал, ребята, закурим?». Второй слева: пропавший без вести воин Жора Оганян.

Никто не забыт, и ничто не забыто... уже восьмой год, по инициативе СРБВПВ, проводится конкурс сочинений на тему пропавших без вести воинов и патриотизма в целом с участием старшеклассников и солдат Армии обороны НКР. Авторы признанных лучшими сочинений удостоиваются призов.

В праздничные дни Степанакертский мемориальный комплекс посещает множество людей. Одно крыло Мемориального комплекса занимает часть, посвященная пропавшим без вести воинам. Вот она.

Эта часть Мемориального комплекса, которую условно можно назвать экспонатом под открытым небом музея памяти без вести пропавших воинов, символизирует не только память ребят, но и Ожидание их родных, а также, почему бы и нет, Ожидание самих ребят... Ожидание того дня, когда одним, наконец, удастся вернуться домой, а другим — обнять своих пострадавших родных и прижать их к нашедшему покой сердцу...

Да будет так!

VERA GRIGORYAN

GUIDE:

MUSEUM OF THE MEMORY OF MISSING
AZATAMARTIKS OF THE NKR

(1991-1994)

(SUMMARY)

Azerbaijan responded to the Artsakh national liberation movement of 1988 (the requirements of which were in the line with the Main law of the USSR) with repressions followed by war. The NKR Defense Army and its people have won the imposed war, forcing the enemy to conclude a truce.

We got the victory at the expense of our blood. Many Armenian sons have heroically perished in the battlefields, while the names of others appeared in the lists of the missing people. A new abbreviation came into being in the vocabulary of Artsakh people: the URMS that stands for the Union of Relatives of the Missing Soldiers.

Every war has its prisoners of war. The Azerbaijani- Karabakh war was not an exception. Of the total number of 730 of the missing people from Artsakh side in this war, 239 are soldiers. It is a known fact, that according to certain international laws and agreements, the conflicting parties as a sign of good will release hostages after the end of the war. Meanwhile, Azerbaijan has de-facto put itself beyond the law, following a policy of denial.

The painful waiting of the relatives and the tracing of the missing, except for a few cases at the initial stage, didn't render any results and four years after the conclusion of the truce -in 1998, they decided to create their public organization with the purpose of uniting and coordinating the efforts of the members of the union as well as rendering material and moral support to the families of the missing. At the constituent congress the creation of the URMS was announced, and a mother of a missing soldier- Vera Grigoryan was elected the chairwoman of the organization, who has skillfully lead this "ship" to date.

In 1999 by the suggestion of the URMS and with the agreement of the NKR authorities, the Day of the Missing Soldier was proclaimed, which is a manifestation of the fact that the war had not ended until the last soldier was back... June 29 was chosen to become the day of Memory, and it has its explanation; during the war the Armenians had big losses on that very day of that month, when the brave sons of the volunteer detachment "Arabo" got trapped and subjected to cruel tortures and unknown destiny...

The URMS worked out and carried out programmes in many directions.

One of these directions is the tracing of the missing soldiers, whereby the organization has been closely cooperating especially with the State Commission of the POWs, Hostages and the Missing, which was also formed out of necessity; as well as with Stepanakert mission of the International Committee of the Red Cross (ICRC).

Four years after the establishment of the URMS, at one of the sessions a decision was made to erect a monument and open a Museum of Memory, symbolizing the Waiting of the relatives and the Memory of the young men that have gone missing. Both projects were carried out in 2004. The solemn opening has naturally taken place on June 29.

Perhaps, it is worth noting, that the mentioned programmes demanded considerable financial resources, which had to be realized mainly through charitable investments. The management of the URMS has spent several years of intense efforts to implement that task.

In different years and on various occasions a lot has been said about the overall work of the organization. Some books were written and published by Vera Grigoryan, as well as "Red book"-a book of remembrance with inscriptions of visitors of the museum, which is periodically published. Its 4 volumes are already published.

This book has a special task -to introduce the museum of memory to the reader with all its corners and exhibits thus enabling those who have no opportunity to be there to learn about the place from far away.

On October 10, 2015 the URMS of the NKR celebrated the 17th anniversary of its activity. Hundreds of its members have to experience again the painful expectation that seems endless, mixed with a

feeling of faint, but unquenchable hope that one day some of them will be lucky to hug their sons who may return home released from the cruel claws of captivity ...

... Anyone entering a wide backyard of the capital's town council will immediately pay attention to the splashing small fountain with shining spurts. There is an inscription engraved near it: "My son will come..." Where from? And instead of quenching his thirst, the person bent over the small fountain straightens, looks up and sees a door in front of him. The door is always open in the afternoon and there is a sign on it "The museum of memory of missing soldiers of the NKR", which is the best answer to the question "where from". Financial expenses of the the memorial spring were cared by the family of the director of the Sisiyan's Country Museum Tzovinar Petrosyan, who is also Vera Grigoryan's friend of childhood and classmate.

Crossing the entrance of the museum, you go up the stairs and from both sides young men "look" at you who have found themselves behind the bars.

Reaching the landing one can see the logo of the URMS.

Where to start from? It is not difficult to find an answer to the question. It is difficult to implement what was planned in accordance with set directions. And those were many.

V. Grigoryan started her work by finding the families (all over the Republic) who had sons that have gone missing in action as well as the relatives of missing among civilians and uniting them around the organization, so that solutions to their problems could be found. It was not a task of a single day, or a month. It took a year and more, because the war and deportations have scattered a lot of people in unknown directions. For the creation of database of the missing, which could accumulate documents of the missing soldiers /in order to create personal records/ as well as the data on the social status of their family, there was a need to periodically travel to the remote regions in order to talk to people personally. In order to accelerate, and facilitate the process as much as possible, the organization has opened a branch with a person responsible for the work in each region. The targeted and detailed work has rendered results - the database has been in place and operating for a long time now, and when needed, the URMV provided pho-

copies to the ICRC office in Stepanakert - in order to promote the tracing and other activities of the organization.

In the hall of the museum on a big wall to the left, among the photographs of the missing soldiers, an attentive looker may notice the image of a kneeling praying mother, and on the front wall-a wife with children, waiting for her husband ...These are fruits of Vera Grigoryan's vivid imagination, who is the leader of the organization and the director of the museum.

The suffering knows no border or nationality. The board located in the hall reminds of this truth. Any war really inflicts pain not only to the side subjected to aggression, but also to the camp of the aggressor. Regardless of nationality -mothers are mothers, and sons are sons everywhere. And the pain of the loss of a son can't be quietly endured by anyone.

The relics of the missing soldiers are exhibited on the stand in the centre of the main hall; clothes, documents, self-made weapons, certificates, medals, letters, diaries...

Erik Poghosyan was an officer in the structure of Internal Affairs in Hadrot. He went missing from his official position in 1991, near the village of Qaragluh, during the regime of notorious general Safonov... His mother has passed on to the museum the album of photos, diploma, certificate and other belongings.

Slavik Mirzoyan was the chairman of the collective farm of Aghbulagh village of Askeran region, and when Artsakh movement began, he was the commander of the local detachment of self-defense. He went missing in the fight suppressing the advance of the Azeri tanks attacking the village. His letters, touching lyrical and patriotic poems and other interesting relics are represented on the display-stand.

Narek Danielyan was a student of Artsakh State University. The young man, adjoined to the volunteer group, participated in a number of fights as a grenade launcher operator. Soldiers know very well that such people are usually under the fixed attention of the enemy. He went missing during heavy fighting for the liberation of Maghavuz. The photo of the student-patriot, who was studying with honors, has caused a wave of emotions in the hearts of thousands of visitors of the museum.

Spartak Grigoryan served in the structure of Internal Affairs. He took part in a number of battles starting with military operations in the territory of Shoushi. He went missing during the cruel (night) fighting for the liberation of settlements of Fizouli region. Still in the initial stages of the war when Stepanakert was fired from the adjacent Azerbaijani villages and from "Alazan" shells from Shoushi, at the time a seventeen year old boy, he went to the positions of volunteer groups with this self-made pistol. There is a trophy fighting rifle, a dagger, a school moneybox in the form of a book on his display-stand.

Arkadiy Hovnanyan /the uncle of the talented Armenian singer Andre/:His mother, teacher Seda Arakelyan - brought to the museum the safety razor and tailor's measure ribbon from her son's personal belongings. Hovnanian took part in the fight in the directions of Aghdam and Martakert. He went missing in 1993 during the fights near the Papravend.

The military uniform of Vladimir Minasyan who was fighting in the structure of the reconnaissance division. He went missing in 1992 during the fights for Maghavuz.

The guitar of Zhora Gabrielyan- the resident of the village of Sos (Martouni region of the NKR). Zhora went missing from military post in 1991.

The headpiece and shirt of marine forces of Sergey Ghoullyan, deported from Baku / before the war he served in the ranks of the Soviet Army/. He took part in a number of fights in Artsakh and went missing in 1992 during cruel fights for Alashan (The enemy tried to reach and take control of the Sarsang reservoir and the Hydro-electric Power Station).

The photograph and documents of Alvina Baghdasaryan , who went missing on April 10, 1992 during the massacre in Maragha, which was actually a genocide.

The accordion of Davit Araqelyan -a native of Baku city. The young man took part both in liberation and defensive fights of Aghdam, Martakert regions .He went missing on May 5, 1994 in Papravend liberation fights, when a little less than 10 days were left till concluding the truce.

In the large hall of the museum, the guard of honor

Thanks to the efforts of the chairwoman of the URMS, the following honorary publications were devoted to the problem of the missing soldiers: 23 author's books, from which 18- in prose, 5-in verse: two calendars in three languages; two brochures devoted to tenth and fifteenth anniversary of the organization; the newspaper "The Road of Hope".

The museum of memory of the missing soldiers turned into a peculiar place, where lessons of patriotism and love for homeland are given. Almost daily and weekly groups of servicemen and schoolchildren visit the museum. As a rule, lessons of patriotism are given in the main hall of the museum. Sometimes they are in the form of short lectures, more often it is a sincere and friendly talk or questions and answers. Schoolchildren show big interest to each exhibit, to each small detail. At different times such groups have presented many interesting souvenirs to the museum.

This khachkar (Armenian cross-stone) was presented to the museum by two participants of the Artsakh war and now every Saturday relatives of the missing soldiers come here to light a candle for the patience of their children with unknown destinies and to pray to God to give them double strength to endure physical and spiritual torments.

In 2000 one of these guns was presented by Ruben Avakyan -the veteran of two wars/The Great Patriotic War and the Artsakh War;

Another gun was presented in 2006 by the participant of Artsakh war, the legendary commander of the 26 th post- Davit Arushanyan/ in the initial stage Spartak Grigoryan, the only son of the chairman of the "URMS", served on the same post/;

The third gun was brought to the museum by Slava Davtyan, the participant of Artsakh war;

The fourth gun was presented to the museum by Rashid Manasyan-the participant of Artsakh war, a native of Machkalashen village.

These guns symbolize the period of Artsakh war, when unarmed Armenians, with self-made and primitive weapons, which at best were hunting rifles were forced to fight against heavily armed Azerbaijan that unleashed this undeclared war.

The historian and the author of four books- Robert Babayan gave to the museum a sports cup, which was won in one of the memorable football matches by Varuzhan Babayan - a famous athlete, legendary Artsakh football player and a onetime captain of the team, who has shown real heroism during military operations and went missing during one of the cruel fights.

These two icons were presented to the museum by Mikael Grigoryan

These small models of churches were presented to the museum by officers and servicemen of the unit N 38636 and 46994 of the NKR Army of Defense and by lecturer of Artsakh State University-Silva Khachatryan.

Here is the model of the place and location of the troops where the legendary volunteer detachment "Arabo" carried out its last fight. It was presented by Nazik Karapetyan - the member of this detachment, the aunt of two missing brothers- Armen and Kamo Karapetyan.

The plaster model of the sculpture of the missing soldiers/the author -sculptor Yuriy Hovhannisyan/ was recognized as the best work at a competition. However, it was not installed. Instead of it a khachkar was erected at the Stepanakert Memorial Complex, then a different monument altogether.

Entering the small hall of museum's reception, on its front side, one can notice first of all the figure of an eagle with wide-spread wings against the background of the NKR state flag; one of the attributes of the coat of arms of our country. Photos related to memorable and other /solemn meetings, collective celebrations of memorials, book and film presentation etc/ measures are on eagle's broad chest.

There 12 films about the missing soldiers, as well "raw" video records are on the shelves on the wall to the right of the big hall of receptions. Their total number is 229. They were videoed by the organization and its chairwoman V. Grigoryan.

The library is one of the URMS's subjects of pride. It was named in honour of one of the heroes of the Artsakh war, the knight of orders of the Republic of Armenia's "Military cross" of the second degree, and NKR "Military Cross" of the first degree, the command-

er of the volunteer detachment- Karot Mkrtychyan, who went missing during defensive fights in Shahoumyan region. There are more than six thousand print publications on the theme of Artsakh war in the library; historical and documentary books, brochures, reference, fiction, etc.

The library was created by means of charitable support.

The medical point was opened in April 2007 in order to offer healthcare services for the relatives of the missing soldiers.

The military patriotic room of the museum. There are several events which take place here. For example, the ceremony of the oath - giving of members of 'Zartonq' children's and teenage organization "Astghikner" /schoolchildren of the 1st -4th grades/ and "Artzviker/ schoolchildren of the 5th and higher grades.

The corridor separating the big hall and the library.

There are medals, handed over to the organization by the NKR government, the Ministry of the Defense of the Republic of Armenia, a number of organizations in the NKR and Armenia (as the best proof of high appreciation of organization's and museum's activity during 17 years) at the first stand.

A stand with books, devoted to the memory of the missing soldiers

This stand "tells" about Napoleon /real name Arkadiy/ Petrosyan, whose contribution to the Artsakh liberation war is immense. Unfortunately, he was arrested by Azerbaijani armed detachment with the assistance of the Soviet OMON.

Napoleon before going to his (as it turned out later) last mission.

N. Hayriyan perished in Baku prisons after protracted tortures. With the help and mediation of the ICRC and the NKR State Commission on POWs, Hostages and Missing , the Armenian side somehow managed to receive his body from enemies and to transfer it to Erevan, from where it was brought to Artsakh and buried in the native village of N.Hayriyan. Colonel Tchorgutsyan, an officer of the chief headquarters of the Republic of Armenia's Ministry of Defense and Vera Grigoryan, the chairwoman of the URMS received and brought the remains.

The road to victory was a hard one. Artsakh victory was gained at a very high price.

Hundreds of sons of the Armenian people perished or went missing in the battlefield, but nothing could break the will of our army and our soldiers that finally forced our enemy to beg us for the truce...

The first to the right: the missing soldier Felix Grigoryan

"The enemy became silent, guys, shall we light up?" The second to the left: the missing soldier Zhora Ohanyan

Nobody is forgotten, nothing is forgotten ... At the initiative of the URMS a competition of essays on the theme of the missing soldiers and patriotism in general is being held already for the eighth time with the participation of high school students and soldiers of the NKR Defense Army. The authors of the best works naturally receive prizes.

The NKR capital's Memorial Complex is full of people on holidays. One wing of the Memorial is devoted to the missing soldiers. Here it is.

This part of the memorial, which can be conditionally the exhibit of the museum of the memory in the open air, symbolizes not only memory, but also the Waiting. The Waiting of their kin, and why not -their own Waiting. The Waiting for the day, when ones will manage to return home and the others hug their suffering ones and, press them against the gradually calmed hearts.

Let it be.

ՎԵՐԱ ԱՐՄՈՅԻ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ
ԼՂՀ ԱՆՀԱՅՏ ԿՈՐԱԾ ԱԶԱՏԱՄԱՐՏԻԿՆԵՐԻ
ՀՈՒՇԱԹԱՆԳԱՐԱՆԻ ՈՒՂԵՅՈՒՅՑ
(1991-1994)

ВЕРА ГРИГОРЯН
ПУТЕВОДИТЕЛЬ
МУЗЕЯ ПАМЯТИ БЕЗ ВЕСТИ ПРОПАВШИХ
ВОИНОВ-ОСВОБОДИТЕЛЕЙ НКР
(1991-1994)
(РЕЗЮМЕ)

VERA GRIGORYAN
GUIDE:
MUSEUM OF THE MEMORY OF MISSING
AZATAMARTIKS OF THE NKR
(1991-1994)
(SUMMARY)

Խմբագիր՝	Մհեր Հարությունյան
Սրբագրիչ՝	Իրենա Մարտիրոսյան
Համակարգչային շարվածքը՝	Լուսինե Մարտիրոսյան
Էջադրումը՝	Ժաննա Ավանեսյանի
Կազմի ձեռավորումը՝	Մարինա Սայիյանի

Թուղթը՝ օֆսեթ, չափսը՝ 60x84 1/16:
Ծավալը՝ 6 տպ. մամուլ: Տպաքանակը՝ 500

Տպագրվել է «Դիզակ պլյուս» հրատարակչության տպարանում
Ստեփանակերտ, Հ. Հակոբյան, 25